

dokonce se stal otcem myšlenky ekumenismu. Jeho mystická poezie je dosud a snad zvláště dnes nesmírně podnětná; uvedená monografie, která – na rozdíl od většiny děl, jež se Solovjovem zabývají, pojednává o jeho poezii, jejím jazyce a poetice, je významným českým příspěvkem k hlubinnému poznání jeho díla.

L. Paučová

- * Koryčánková, Simona: *Лексико-семантическое оформление фило-софски значимых образов в поэзии В. С. Соловьева*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 201 s.

Vizuální prvky v učebnicích zeměpisu*

Vizualizace se stává stále aktuálnějším prostředkem zrychlení a zefektivnění komunikace, ale i efektivním didaktickým prostředkem při získávání a osvojování sílicího toku informací. Je organickou součástí naší civilizace a výrazem nové situace, ve které se dnešní člověk ocitá, když má zvládnout složité strukturované systémy různorodých fenoménů a jejich vzájemné souvislosti. Tento nastupující trend výraznějšího a rychlého kódování začíná s pomocí různých symbolů, obrazů a značek plnit tzv. *vizuální jazyk*, jímž jsme stále častěji obkloповáni, aniž bychom si to uvědomovali. Ve chvíli, kdy tradiční verbální pojmenování nových jevů přestává být dostatečně výstižným, obrací se uživatel slovního vyjadřování k jazyku vizuálnímu, který je schopen postihnout skutečnost jasněji a stručněji kresbou, fotografií nebo schematickým nákresem. Tento nový komunikační prostředek se díky své univerzálnosti, zkratovitosti a obecné srozumitelnosti neustále razantněji prosazuje, protože vychází vstříc

mění. Nonverbální prvky jako komunikační prostředky slouží lidstvu minimálně už od vzniku prehistorických jeskynních maleb (i po několika desítkách tisíciletí se dozvídáme, jak jejich tvůrci žili).

Autor monografie transponuje vizuální jazyk do pedagogického prostoru – do oblasti didaktických prostředků, potažmo do učebnice zeměpisu – a naznačuje cesty, jak vizuální jazyk vnímat, „číst“ a jak mu porozumět. Kniha Mgr. Tomáše Janka, Ph.D., která vyšla v edici Pedagogický výzkum v teorii a praxi, se zabývá velmi aktuální pedagogickou problematikou, již nebyla dosud věnována dostatečná pozornost: reaguje na intenzivní uplatňování obrazových informací v současných učebnicích. V pedagogické literatuře představuje Jankova monografie jedinečné dílo, protože pojednaná problematika nebyla takto dosud zpracována.

Autor publikace je absolventem Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, na níž studoval obor učitelství zeměpisu a občanské výchovy pro základní školy a následně doktorský studijní program pedagogika. V současné době působí jako odborný pracovník v Institutu výzkumu školního vzdělávání téže fakulty. Kniha má svůj základ v disertační práci, která vznikla pod vedením doc. PhDr. Tomáše Janíka, Ph.D., M.Ed. (obhájena byla na Pedagogické fakultě v roce 2012). Autor v ní prezentuje nejen teoretický pohled na problém vizualizace z hlediska didaktického, ale i otázky praktické aplikace, kdy vidění vstupuje do vědění a smyslové poznání proniká do poznání pojmového. Podstatu monografie tvoří výsledky výzkumu zaměřeného na posuzování typů nonverbálních prvků v učebnicích zeměpisu a žákovské hodnocení jejich kvality.

Práce je didakticky mnohostranně využitelná, protože prezentuje nonverbální

prvky v učebnicích zeměpisu jako prostředek transmise a transformace konkrétních poznatků v graficky zpracovaná *vizuália*. Tomuto jednoslovnému termínu dávám přednost před souslovím *nonverbální prvky* užívaným autorem monografie, a to ze dvou dobrých důvodů. Z teoretického hlediska je vhodnější pozitivní vymezení pojmu (oproti negativně definovanému autorovu termínu), protože svým slovním základem visus (zrak) a vize (vidění) odkazuje k jádru pojmu, a z hlediska praktického je jednoslovný termín přijatelnější – umožňuje tvořit odvozeniny (vizuální, vizualizovat etc.).

Již zběžný pohled na rozvržení textu dává tušit, že autor k tématu své práce přistupoval po důkladné studijní přípravě. Práci mu usnadnila celá řada titulů nejen cizojazyčné provenience, ale i z dílny jeho spolupracovníků. Solidní předpolí pro vstup do tématu si autor vytvořil také několika svými studiemi z posledních tří let. V obsáhlém seznamu literatury převažují cizojazyčné tituly publikované v časovém rozmezí 64 let (od roku 1948 do současnosti). Kromě prací vydaných do roku 1990 (cca čtvrtina z celkového počtu 169) pochází většina titulů ze dvou posledních desetiletí. Navzdory poměrně velkému počtu děl však autorovi unikla jedna studie staršího data: D. Tollingerové *Mapa jako nástroj abstraktního myšlení* (Přírodní vědy ve škole, 1976, č. 1), která tematicky směřuje do těsné blízkosti jím řešené problematiky.

Jestliže jedna starořímská moudrost tvrdí, že dobře učí ten, kdo dobře člení, mohu konstatovat, že Dr. Tomáš Janko text své monografie člení vskutku dobře. Výsledky svého bádání prezentuje v logicky uspořádaných celcích v souladu s podrobně rozvrženou strukturou. Ta svědčí nejen o jeho poznání pojednávaných otázek, ale také o jeho schopnosti vymezit dílčími partiím příslušné místo. Proto se

mu daří rozvrhnout obsah práce tak, že nedochází ke vzájemnému překrývání jednotlivých segmentů tématu. Práce je rozložena do čtyř kapitol, které jsou dále členěny na několik podkapitol. Její detailní – až čtyřúrovňové – členění je metodologicky plně opodstatněné, a navíc umožňuje snazší orientaci v textu.

Autor po úvodním slovu vymezuje prostor, v jehož rámci analyzuje nonverbální prvky v učebnicích zeměpisu, a objasňuje základní termíny, s nimiž hodlá operovat. Druhá, nejrozsáhlejší partie monografie mapuje široké kontextuální pole vizuálních prostředků jako didaktického média, teoretická východiska a historii poznávání řešené problematiky. Dr. Janko postupuje od ilustrace, názornosti a učebnice k vizuáliím (v Jankově terminologii k vizuálním prvkům) jako prostředku didaktické transformace vzdělávacího obsahu a ke kvalitativním charakteristikám vizuálních prvků. Tato teoreticky koncipovaná kapitola staví autora do velmi příznivého světla, protože v ní prokazuje nejen solidní odbornou a jazykovou erudici, ale i tvůrčí schopnosti vědeckého charakteru. Přesto ke 2. kapitole poznamenávám: autor dostatečně nevyužil příležitosti pojednat i o psychologické a sociologické dimenzi vizuálií a o jejich průniku do sféry edukologické, o níž promlouvá poučeně.

Třetí kapitola *Metodologie provedeního výzkumu* konkretizuje všechny údaje, které jsou při přípravě výzkumu požadovány (cíle výzkumu, výzkumné otázky, design, výzkumný vzorek a metody). Dr. Janko v ní popisuje dvě výzkumná šetření: první, které zaměřil na srovnávací analýzu učebnic zeměpisu z hlediska typu a kvality nonverbálních prvků, druhé šetření orientoval na žákovské hodnocení nonverbálních prvků v učebnicích. Kvalitní zpracování kapitoly svědčí o důkladné metodologické průpravě autora a jeho vědeckých schopnostech.

Nejcennější údaje – jádro pětiletého výzkumného úsilí – jsou uloženy v poslední části spisu. Z výzkumu zřetelně vyplývá, že v analyzovaných učebnicích převažuje obrazový typ vizuálií, především fotografie. Jako zásadní se jeví zjištění, že analyzované učebnice se výrazně od sebe liší v míře použitých nonverbálních prvků odlišných kvalit (abstraktnost, výstižnost popisku aj.). Překvapující je zjištění, že v této souvislosti v knize absentují vizuálie, která byla předmětem žákovského hodnocení, což považují za hrubé pochybení. Uživateli knihy má být umožněno konfrontovat výpovědi žáků s hodnocenými vizuáliemi a posoudit míru jejich vnímavosti a kvalitu jejich vyjádření. Přesto však kvalitativní výzkumné šetření orientované na hodnocení vizuálií žáky podává plastický „obraz“ jednoho typu uživatelů učebnic, v podstatě však jen potvrzuje známé skutečnosti.

Didaktický potenciál vizuálií se odvíjí od jejich sémantické bohatosti, přičemž je z hlediska žáka podmíněn osobními dispozicemi pro interpretaci sdělovaných významů. Žáci v učebnicích upřednostňují realistické fotografie, protože se s nimi setkávají denně při běžné komunikaci, jeví se jim proto jako „nejčitelnější“ nonverbální prostředek (ne cítí potřebu nad ní přemýšlet).

V závěrečném shrnutí autor naznačuje i podobu a směr navazujících výzkumů, jejichž výsledky by umožnily koncipovat efektivněji fungující vizuálie. Otevírá tak prostor například směrem k hledání odpovědi na otázku, do jaké míry se příjemcova (žákova) interpretace vizuálie shoduje s informací, kterou do něho vložil jeho autor (učitel). Jankovi je vizualizace jako prostředek sdělení velmi blízká: schémata, tabulkami a grafy uvážlivě provází každou část pojednání.

Monografie má všechny náležitosti, kterými má být vybavena každá práce aspiru-

jící na přívlastky vědecká a hodnotná. Kniha je obohacena i několika seznamy: čtenář dostává souhrnnou informaci o tom, které učebnice zeměpisu byly analyzovány, a seznam obrázků, grafů a tabulek mu dává představu o intenzitě, s jakou autor svůj text vizualizoval. V přílohách je prezentováno 22 obrázků, které sloužily jako iniciační materiál při výzkumném šetření žákovského hodnocení kvalit vizuálních prvků. Ve shodě s ústřední ideou spisu autor ozvláštnil svůj spis i specifickými grafickými prvky, které usnadňují orientaci v textu a činí jej přehlednějším. Určité výhrady mám jen k názvu *Seznam obrázků*, ve kterém jsou v převážné většině prezentována *schémata* (dochází tak k nežádoucímu terminologickému střetu pojmů obraz a schéma).

Vysoce hodnotím jazykovou a stylistickou úroveň práce. Autor o předmětu své monografie vypovídá s příkladnou precizností: vyjadřuje se odborným jazykem, terminologicky přesně, věcně a stručně a píše s respektem k ortografii českého jazyka, což v současné době nebývá (bohužel) vždy samozřejmostí.

Jankovo dílo nese všechny znaky vědecké práce. Autor se tak akademické obci představuje jako erudovaný a zralý; právem bude od něho očekávat, že i svými dalšími pracemi rozšíří poznání ve svém oboru. Přeji mu, aby se mu podařilo svou monografií oslovit co nejvíce čtenářů, i když vzhledem k převážně teoretickému charakteru textu lze jen těžko očekávat zájem většího počtu řadových učitelů zeměpisu. Jsem ale přesvědčen, že u teoreticky založených čtenářů zájemce najde.

V. Spousta

* Janko, Tomáš. *Nonverbální prvky v učebnicích zeměpisu jako nástroj didaktické transformace*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 145 s.